

Politikai klientúra Görögországban

Az önálló életre kelt államgépzet a különböző társadalmi rétegek versengésének autonóm küzdőterévé vált. Az ilyen intézményrendszer természetes velejárója, hogy a politikai támogatás alku tárgyát képezi. Valamennyi politikai erő szavazóinak túlnyomó többsége elsősorban az állami juttatások megszerzésének eszközt látja a politikai pártokban.

.....

Fokasz Nikosz

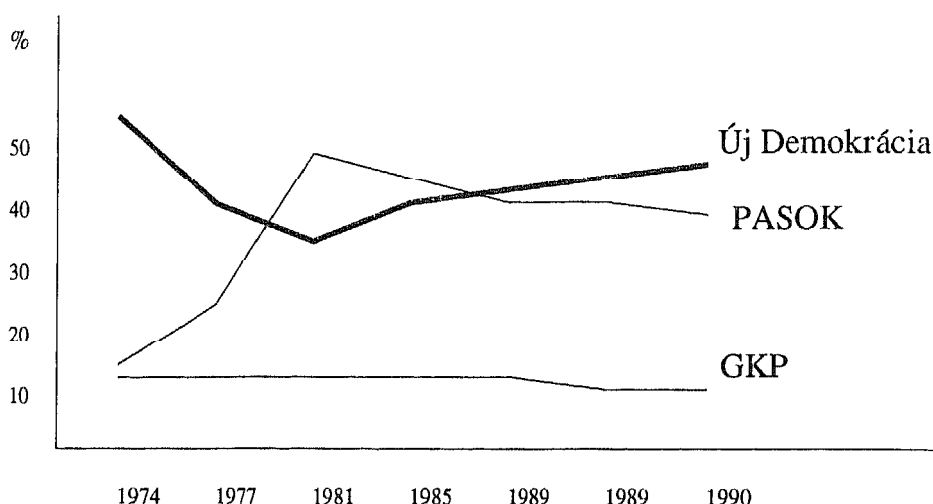
Te kire szavazol?

Kérdezte szinte mindenki, akivel az 1994-es májusi választások előtt, Görögországból hazajövet összefutottam. Nem vagyok magyar állampolgár – próbáltam kitérni a kérdés elől, sikertelenül. *Ugyan, ne viccelj. Itt születél, nőttél fel, dolgozol, itt van családod, itt élsz, akárcsak mi. Ha lehetne, kire szavaznál?*

Hosszadalmas és körülményes magyarázkodásba bonyolódtam. – Négy hónapig voltam távol, Görögországba semmi sem jut el a magyar belpolitika híreiből, fogalmam sincs, melyek voltak a magyar közvéleményt leginkább megosztó események, ki hogyan szerepelt ezekben, s ki mit képvisel most. Az elmúlt hónapokat nem itt éltem meg, nem igazán tudom, kire is szavaznék. – Figyelemre méltó, hogy ezt a választ a hozzá fűzött magyarázattal együtt már csaknem mindenki megértéssel fogadta. Görögországban ezzel szemben hasonló helyzetben hazatérő görög választóként a legnagyobb értetlenséggel találkoztam volna. *Hogyhogy? Alig négy hónap alatt sikerült kiesned a görög belpolitikából? Ugyan már! Hát előtte hol éltél? Mi változott azóta?! –* Az átlag görög választó számára a szavazás nemhogy négyhónapos, de több éves távollét után sem okozhat nehézséget. Jól példázza ezt a Magyarországon tanuló több száz görög diák esete, akik a parlamenti választásokra hazarándulva ugyanolyan biztos kézzel szavaznak, mint otthon élő társaik.

Görögországban a szavazók és pártok viszonya meglehetősen tartós. Az ezredesek diktatúrájának bukását követően 1974-ben létrejött politikai pártstruktúra, mind a résztvevők számát, mind erőviszonyaikat tekintve meglepően stabilnak bizonyult. A politikai spektrum két szélét azonnal egy-egy párt, az újonnan alapított konzervatív Új Demokrácia, illetve a huszonegy év után újra legalizált Görög Kommunista Párt (GKP) foglalta el. Bizonytalanságot, ingadozást csak a centrum szavazói mutattak, de egy rövid átmeneti időszak múltán a hetvenes évek végére ők is egy új párt, az 1974-ben létrejött Pánhellén Szocialista Mozgalom (PASZOK) mellett kötöttek ki. Ettől kezdve a politikai struktúra beállt, létrejött egy hárompárti rendszer, mely egészen az 1990-es áprilisi választásokig sikeresen állt ellen a legnagyobb bel- és külpolitikai megrázkodtatásoknak is (*lásd l. ábra*).

1. ábra
A nagy pártok választási befolyása a katonai diktatúra bukásától napjainkig

Mindez már önmagában is az éppen húsz éve újjászületett görög parlamentáris demokrácia stabilitását mutatja. Ennél azonban jóval többet is állíthatunk. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a fenti pártok sikerüket jelentős részben annak köszönheték, hogy magukat sokkal régebbi politikai táborok örököscként mutatták fel és fogadtatták el.

Az 1967–1974-es katonai diktatúrát közvetlenül megelőző időszakkal, a hatvanas évek első felével való kapcsolat szorossága, már első pillantásra is szembeötlő. Nem kétséges, hogy a hetvenes évek végére kialakult politikai struktúra a hatvanas évek elején létrejött hárompárti rendszer egyeneságú leszármazottja. A választók szemében az Új Demokrácia, a PASZOK és a GKP rendre az egykori Nemzeti Radikális Unió (ERE), a Centrum Unió és Egységes Demokratikus Baloldal (EDA) örökösének számított.

A jobboldal pártjai, az ERE és az Új Demokrácia, esetében ezt a kapcsolatot még nyilvánvalóbbá tette, hogy mindkettőt ugyanazon személy, Konstantinos Karamanlis alapította. A személyi folytonosság egyébként, ha nem is ennyire nyilvánvalóan, de a PASZOK esetében sem hiányzott, hiszen alapítója, Andreas Papandreu egykoron az apja, Georgios Papandreu által vezetett Centrum Uniónak is egyik vezető alakja volt. Általánosságban is elmondható, hogy az 1974-es rendszerváltozást követően a politikai életet mind a mai napig alapvetően a hatvanas évek kiélezett társadalmi küzdelmeiben született politikai nemzedék uralta.

Az akkori konfliktusok azonban mély nyomot hagytak a szélesebb politizáló közvélemény emlékezetében is. Legjellegzetesebb példa erre Konstantinos Mitsotakis esete, aki 1946-ban indult hosszú és igen gazdag politikai pályafutásának betetőzéseként 1990-re egészen a miniszterelnöki pozícióig vitte. Mégis, legismertebb politikai tetteként a görögök

többsége még ma is azt a rendszerint "pártütésként" felhánytorgatott akcióját emlegeti, melynek során 1965 nyarán, a kormány bukását is előidézte, otthagyta addigi pártját, a Centrum Uniót.

Könnyen illusztrálható azonban, hogy a mai politikai táborok közösségi emlékezete a hatvanas éveken is messze túlnyúlik. A PASZOK például az 1985-ös választási hadjárat részeként "Megint a régi hiba?" felirattal újranyomtatta a baloldali EDA egykori, 1952-es választási plakátját. Az üzenetet minden további magyarázat nélkül három évtized múltán is mindenki értette. A választók többsége ugyanis jól emlékezett arra, hogy a baloldal annak idején azzal, hogy megtagadta a centrum választási támogatását, bizony legádázabb politikai ellenfelét, a jobboldalt segítette kormányzati hatalomra. Világos volt, hogy az eset felemlegetésével a centrum ezúttal is a jobboldal ellen próbált baloldali szavazatokat toborozni, ugyanolyan csekély eredménnyel, mint egykoron.

A múltidézés terén a pálmát azonban kétségkívül a PASZOK elnöke, a történelmi utalásokat egyébként is igen kedvelő Andreas Papandreu viszi el. A megvesztegetés vádjával bíróság elé állított politikus 1992 elején arra figyelmeztette honfitársait, hogy esetleges eltévelyése egy újabb "Nemzeti Kettészakadást" idézhetne elő Görögországban. S tette ezt nem csupán azért, hogy a közvéleményt s a bírósági eljárást kezdeményező politikai ellenfeleit¹ egy rossz emlékeű történelmi epizód megismétlődésétől óvja. Nyilatkozatával elsősorban saját pártfőveit kívánta maga mögött felsorakoztatni, remélve, hogy ily módon értelmezve a helyzetet, odaadóbb támogatásukra számíthat. A cél s az eszköz jól ismert, a múltidézés megszokott politikusi fogás. A meglepő csak az, hogy a fenti megvilágító szerepre kiszemelt, s tömegmozgósító szándékkal felidézett esemény mintegy nyolc évtizede, 1915–17 tájéka történt.²

*

Ha egyetlen időponthoz köthető egyáltalán mindaz, ami akkor történt! Kezdhethetnének ugyanis a történet felgöngyölítését azzal, hogy Görögországnak 1916 őszétől csaknem egy éven át két – egymással nyíltan ellenséges, egymást kölcsönösen hazaárulással vádoló, s olykor-olykor katonai akciókkal zaklató – kormánya is volt. Egy németbarát, semleges-ségpárti Athénben és egy antantbarát, háborúpárti Thesszalonikiben.

A konfliktus gyökerei azonban még régebbre, az Athén környéki helyőrség 1909 nyarán kitört lázadásáig nyúlnak vissza. Az állami korrupciótól saját előmeneteli lehetőségeiket féltő, céhes önértékből fellázadó katonák nem is sejtették, milyen történelmi tettet hajtanak végre. Az addigi legfőbb hatalmi központ, a királyi udvar sakkbantartásával megtörték a politikai életet, s az államapparátust mintegy fél évszázada kisajátító tisztviselő polgárság monopolhatalmát, ami által szabaddá vált az út a katonákban szövetségesre leforduló kereskedő, hajótulajdonos és ipari polgárság előtt. Ez az újonnan hatalomra jutó társadalmi réteg politikai téren egy igen sajátos, nemzeti célokkal elegyített modernizációs programot képviselt.³ Ennek jegyében az 1910-ben Eleftherios Venizelos által alapított Liberális Pártban testet öltő mozgalom kormányra kerülésének első pillanatától az ország nyugati értelemben vett polgári átalakítását Nagy-Görögország megteremtésének szolgálatában állította. Mindeközben az összes görög lakta terület egyesítésének ezen "Nagy Eseménye", a szükségképpen sokak érdekét sértő modernizációs átalakítás ideológiai támaszául szolgált.

A fenti törekvéseket igen hamar, a nemzetközi környezet kedvező alakulása miatt, már az 1912–13-as balkáni háborúk idején siker koronázta. Az 1832-ban a magyar alföldnél alig nagyobb területen létrejött Görög Királyság (lásd *1. térkép*) történetében ez volt az első alkalom, hogy területe nem nagyhatalmi döntés, hanem saját katonai sikerei révén gyarapodott. Hosszú egyesülési harcuk betetőzéseként ekkor került Görögországhoz Kréta, valamint a földrajzi értelemben vett Makedónia mintegy fele (lásd *1. térkép*).

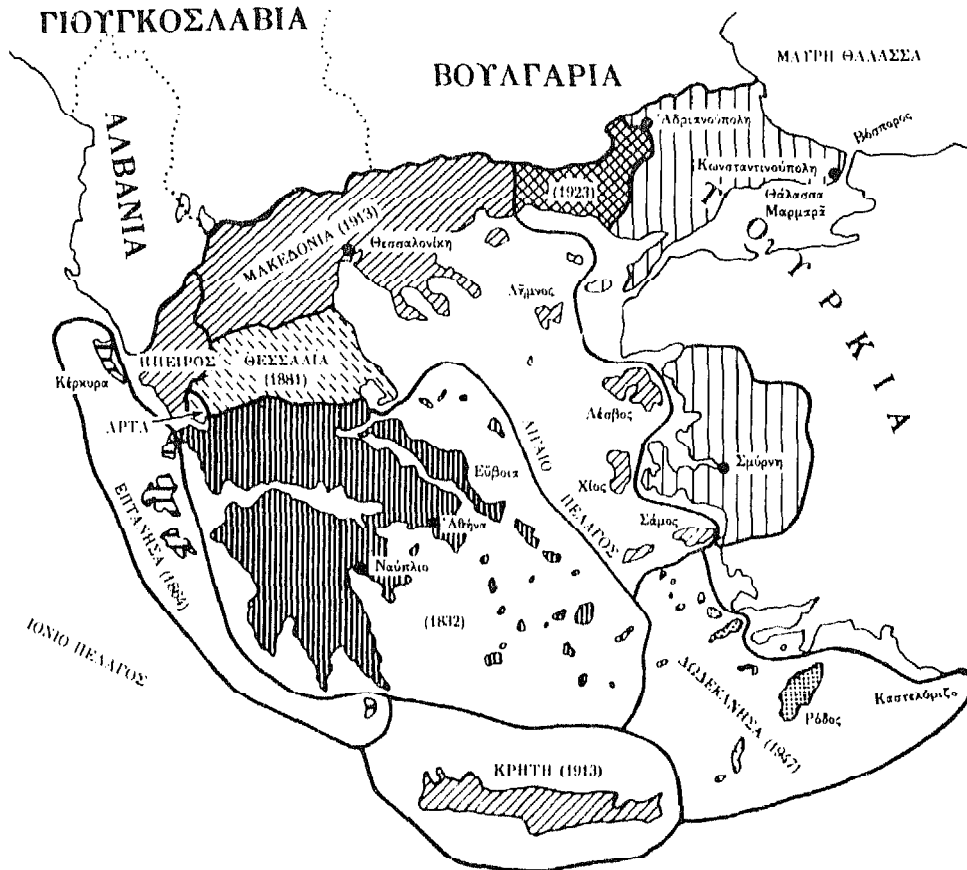
A győzedelmes balkáni háborúk után azonban új kihívásokkal kellett szembenézni. Későbbi konfliktusok lehetőségét hordozta magában, hogy a harcok révén két nagyon különböző tradíciójú országrész egyesült. Ez magyarázza, hogy görög állami hivatalok, melyeknek káderei túlnyomórészt az 1912 előtti "Régi-Görögországból" rekrutálódtak, az új területeken szinte gyarmatosítóként viselkedtek.⁴ Az itt élőket gyakorlatilag meghódított népként kezelték, annál is inkább, mivel ezen "Új-Vidék" lakossága etnikailag igen vegyes összetételű volt. Makedóniában a mezőgazdasági földek jelentős részét albánok, törökök és bolgárok (szlavomakedónok) birtokolták, míg Thesszaloniki gazdasági életét zsidók ellenőrizték. A görög politikai eliten belül közmegegyezés volt a tekintetben, hogy a soron következő lépés az Új-Vidék asszimilációja kell legyen, míg a további területgyarapítás, a görögglakta thrákiai és kisázsiai területeknek az anyaországgal való egyesítése már a következő generációk feladata marad. Az elképzelésből azonban semmi sem lett. Az első világháború ugyanis alapvetően új helyzetet teremtett.

A Venizelos miniszterelnök vezette liberálisok meggyőződése szerint az ország előtt páratlan új lehetőség nyílt. Arra számítottak, hogy ha Görögország az antant oldalán vesz részt a harcokban, akkor a háborút követő rendezés során további jelentős területnyeréséget könyvelhet majd el. Ellenkező esetben, érveltek, nem csak a kisázsiai görögység helyzete válhat tarthatatlanná, de a balkáni háborúk szerzeménye is veszélybe kerülhet. Radikálisan eltért ettől Konstantin király és a köréje tömörült katonai-politikai elit véleménye. Biztosak lévén Németország végső katonai győzelmében, s számba véve a brit haditengerészeti hegemóniát a Földközi-tenger keleti medencéjében, számukra csak a semlegesség mindenáron való fenntartása bizonyult járhatónak. Az 1915-ben Venizelos lemondásával kipattant konfliktus azonban nem egyszerűen bizonyos politikai körök helyzetértékelésbeli különbségéből, hanem a görög polgárságon belüli mély érdekellentétből fakadt.

Egyöntetűen Venizelos programja mögött sorakozott fel az a vállalkozó polgárság, mely a háborútól újabb területeket, piacokat remélt, s arra számított, hogy gazdasági aktivitásának hagyományos közzetei végre egy erős görög állam fennhatósága alá kerülnek. Az 1909-ben félreállított tisztviselő polgárság ezzel szemben attól tartott, hogy Görögország további gyors bővülésével, s dinamikus új vállalkozói rétegeknek az országon belülré kerülésével, a folyamatok irányítása teljesen kicsúszik ellenőrzése alól, s maradék pozícióit is végleg elveszítheti. A háborúba való belépés kérdését ezért arra igyekezett felhasználni, hogy a királyi udvar támogatásával visszakapaszkodjék a hatalomba. Ennek realizálására a vállalkozó polgárság angol típusú, liberális állameszményével egy porosz típusú, katonai-bürokratikus monarchia ideálját állította szembe. A két polgári réteg eltérő külpolitikai koncepciója mögött azonban nem csupán eltérő érdekeket vagy modell-vonzalmakat, hanem ami még sokkal fontosabb, eltérő háttérországokat fedezhetünk föl.

A Régi-Görögország ugyanis, mely a balkáni háborúk és az azt megelőző fegyverkezés terheit is viselte, vonakodott a venizelosi programból ráháruló újabb áldozatokat felvállalni. Ennek első jeleit már az 1915-ös választáson fellelhetjük, melyen a Régi-Görögország

1. térkép
Az újkori Görögország területi gyarapodása
 (Forrás: Dakin, D. [1989.411])

- 1832 A Görög Királyság kezdeti területe
- 1864 Nagy-Britannia átengedi a Ión-szigeteket Görögországnak
- 1881 Thesszália és Arta az 1878-as berlini kongresszus döntése nyomán Görögországhoz kerül
- 1913 Makedónia és Kréta a balkáni háborúk során egyesül Görögországgal
- 1920 Görögország fennhatóságot szerez a görög lakta kisázsiai területek és Trákia felett
- 1923 A lausanne-i egyezmény Kelet-Trákiát Görögországhoz csatolja
- 1947 A Tizenkét-sziget (Dodekanészosz) Görögországhoz kerül

inkább Konstantin, az Új-Vidék pedig Venizelos támogatására hajlott.⁵ Ez a kezdetben csekély regionális különbség hamarosan határozott ellentétté mélyült. A háború kérdésében ugyanis Konstantin következetesen a Régi-Görögország érdekeit tartotta szem előtt, amiért akár Makedónia görögségét is hajlandó lett volna feláldozni. E görögség ezért szükségképpen Venizelosban, majd 1916 őszétől az általa vezetett thesszaloniki ideiglenes kormányban talált védelmezőjére.

Túllépve azonban a konfliktus aktuálpolitikai dimenzióin, a szembenállás társadalomtörténeti jelentőségét és mélységét a görög nemzetállam kései kialakulásának feszültségei indukálták. Két frissen egyesült országrész, a Régi-Görögország és az Új-Vidék ütközött itt össze azon, hogy ki szerzi meg a domináns nemzetépítő elit pozícióit, s kik lesznek a formálódó nemzeti kultúra hordozói. Márpedig e két világ, eltérő társadalmi tradíciója és érdekei miatt, a nemzetépítés szinte minden kérdéséről radikálisan más nézetet vallott. Mást gondoltak a nemzetről, a nemzet és nép, a nemzet és állam viszonyáról s más a nemzeti területekről. Másokat tekintettek szövetségeseiknek és ellenségeiknek, s ami az egyik számára a nemzet érdekében tett ésszerű kompromisszum volt, az a másik szemében elfogadhatatlan árulásnak számított. A tét óriási, az alkalom egyszeri volt, s az indulatok már csak ezért is könnyen a magasba csaptak. S ha ehhez még hozzávesszük, hogy mindez az első világháború színpadán zajlott, akkor könnyen elképzelhetjük azokat a nagy tömegeket átható erős politikai élményeket, melyek az ekkor születő új politikai közösségek belső kohézióját megalapozták.

A miniszterelnök és a király 1915-ös szakítását követően lezajlott küzdelmek és harcok, a kölcsönös sérelmek, a mindkét oldalon meghozott áldozatok, a szükségképpen rendezetlen számlák 1909 eltérő politikai programok és érdekek mentén szerveződött laza mozgalmait egy új szociálpszichológiai dimenzióval gazdagították. Az erős belső szolidaritás és "mi érzés" megjelenésével a venizelizmusban és konstantinizmusban testet öltő politikai mozgalmak igen gyorsan szilárd identitástudattal rendelkező politikai táborokká záruk.⁶ Éppen ezért azzal, hogy az antant 1917 nyarán erőszakkal eltávolította a trónjáról Konstantin királyt, Venizelost pedig visszahelyezte miniszterelnöki pozíciójába, csak az ország területi egysége állt helyre. Az 1915–17-es Nemzeti Kettészakadásból keletkezett politikai vízvonalzó azonban még hosszú évtizedekre átjárhatatlan maradt.

Mindennek még a napi politikai gyakorlatban is észlelhető hatása volt. A két tábor szembenállása először is erősen csökkentette saját vezetőik mozgásterét. Olykor még az olyan karizmatikus vezérek is, mint Venizelos, kénytelenek voltak az árral haladni. Ha a politikai elit egyes kérdésekben hajlott is a kompromisszumra, ezt a bázis eltökéltsége gyakran megakadályozta. Az erős belső szolidaritás miatt egyébként is mindegyik táborban elnézőek voltak saját szélsőségeikkel. Ezért nem tett semmit Venizelos egy saját környezetéből kiinduló puccskísérlet megakadályozására, s ezért nem volt képes politikai ellenlábasa, Tsaldaris, az akkori miniszterelnök egy Venizelos elleni merényletkísérletet teljes mélységében feltárni.⁷ A kölcsönös sérelmek folyamatos gyarapításával ez a "mi kutyánk kölyke" mentalitás is hozzájárult a konfliktus állandósulásához. Másfelől persze igen gyakran maguknak a politikai vezetőknek volt szükségük táboruk belső kohéziójának karbantartására vagy megerősítésére, amihez elég kézenfekvően rendre az elcsenvedett sérelmek rituális felemlegetéséhez folyamodtak. A két világháború közti időszakot ezért folyamatos múltidézés jellemezte.

Venizelos az 1920-as választások után

Ez a beszédmód annál is inkább helyénvalónak bizonyult, mivel a probléma gyökere, a görög nemzetállam kialakulásának folyamata, még korántsem zárult le. E tekintetben a háború kimenetele a venizelosi várakozásokat igazolta. A harcok végétével Görögország a győztesek oldalán találta magát, s az 1920-as sèvres-i békeegyezménnyel megvalósult végre a nagy álom: "két földrész, öt tenger mosta Görögországa" (lásd *I. térkép*). A Nagy Eszme beteljesülni látszott, Venizelos és politikai mozgalma pályájának csúcsára érkezett.

Ezután azonban nagyot fordult a világ. A nyolc éve hadban álló országnak ekkorra már elege lett a liberálisok további katonai erőfeszítéseket igénylő "Nagy-Görögországból". Az 1920 novemberében megtartott választásokon a többség a Venizelos-ellenes erőket tömörítő Néppárt "Kicsi, de tisztességes Görögországnak" békét ígérő jelszavára voksolt.

Ki lehet találni, mire figyelmeztette Andreas Papandreu 1993 októberében a választási nagygyűlésén összesereglett több százezer embert. – *Vigyázat, megint megjelentek azok a politikai erők* – mondotta a makedón kérdésben szerinte ma kishitű, konzervatív ellenfeleire mutatva –, *amelyek hasonló helyzetben, a "Kicsi de tisztességes Görögország" jelszavával egyszer már katasztrófába sodorták az országot.*

Hogy ki mit tett, s főleg miről tehet, az máig sem teljesen tisztázott kérdés. Tény azonban, hogy a 20. század legnagyobb görög tragédiája éppen a Venizelos-ellenes politikai tábor kormányzásának idejére esett. A görög hadsereg 1922-ben Kisázsiaiban elszenvedett veresége, valamint az ott élő görögöknek már az első világháború idején elkezdődő, de most tetőző menekülése véget vetett a görögség több évezredes kisázsiai jelenlétének, s végleg eltemette a görög irredentizmust. A nemzetállam kialakulásának konfliktusai azonban nem szűntek meg, csupán az országhatáron belülre tevődtek (lásd *I. térkép*). Paradox módon Makedóniában az őshonos idegen etnikumok, szláv parasztok és thesszaloniki zsidók, kerültek szembe az itt most leteleplő, idegenből jött, de Görögországban mégis csak otthon lévő kisázsiai görögökkel.

A kisázsiai katasztrófa, másfél millió menekült letelepülése egy ötmillió országban a társadalmi lét minden szintjén – a kultúra, a nemzettudat, a nemzetállam, a politika és a gazdaság területén – meghatározó jelentőségűnek bizonyult. Minket mindebből itt csupán annyi érdekel, hogy a liberálisok fanatikus hívőül szegődő kisázsiai menekültek saját sérelmeikkel maguk is tovább mélyítették a Nemzeti Kettészakadásból örökölt szembenállást. Példának elég talán csak annyi, hogy a görög hadsereg kisázsiai összeroppanása után puccsal hatalomra került venizelosi tábor jórészt az ő nyomásukra végezte ki a Néppárt csaknem teljes vezérkarát, Gunaris pártalapító miniszterelnököt és minisztertársait. Az újabb vér és újabb mártírok pedig egy újabb évtizedre tették lehetetlenné a szembenálló politikai táborok közti megbékélést.

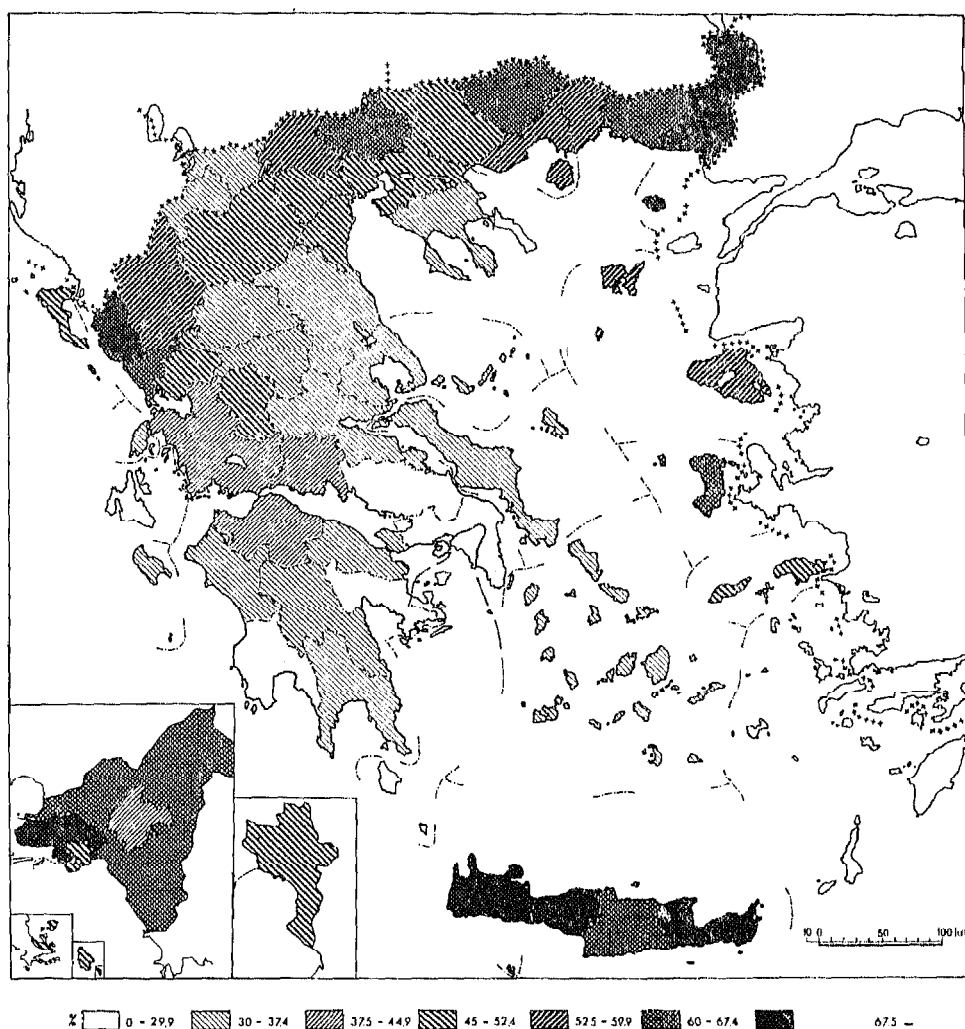
Másfelől, "az ellenségem ellensége a barátom" alapon, a Venizelos-ellenes tábor a menekültekkel Makedóniában vetélkedő etnikai kisebbségek politikai képviselőit vállalta fel. Mindez az önmagában nem túl jelentős konfliktust a Nemzeti Kettészakadásból eredő túlfűtött érzelmek teljes skálájával terhelte meg. A Venizelos-ellenes erők még a kisázsiai menekültek görögségét is kétségbe vonták. Igen gyakran "törökfattyaknak" vagy, szerintük vitatható kereszténységükre utalva, "joghurttal keresztelteknek" nevezték őket. Ez a fanatizmus és indulat egy Régi-Görögország-beli képviselőt egyenesen arra vitt, hogy 1934-ben a parlamentben adjon hangot azon meggyőződésének, miszerint a thesszaloniki zsidók görögöbbek lennének a kisázsiai menekülteknél.⁸

Mivel a kisázsiai menekültek túlnyomórészt Makedóniában települtek le, ez tovább erősítette a Régi-Görögország és az Új-Vidék politikai elkötelezettségének, mint láttuk, korábban is létezett különbségét. Ezzel vált e regionális ellentét olyan tartóssá, hogy a két országrész közti régi határvonal még az 1936-os parlamenti választásokon, sőt az 1946-os népszavazáson is világosan felismerhető maradt. Az egykori 1912-es országhatár tehát politikaszociológiai választóvonalaként még évtizedekkel később is meghatározó jelentőségűnek bizonyult. (Vö. 2. térképet az 1. térképpel)

2. térkép

A venizelosi tábor választási befolyása az 1936-os parlamenti választásokon

(Forrás: Nicolacopoulos [1985:367])

Pedig a negyvenes évek közepére minden adott volt ahhoz, hogy a Nemzeti Kettészakadásból fakadó ellentétnek ekkor már nyoma se maradjon. Természetesen nem az évtized békebeli hangulata feledtette az egykori konfliktust, hanem egy mindent elborító új ellentét szorította háttérbe.⁹ A kiindulópont ezúttal is, akárcsak a Nemzeti Kettészakadás idején, egy háború, az ország 1941 tavaszán kezdődő második világháborús megszállása volt. A kezdetben spontán vagy egyéni kezdeményezései szimbolikus akciókkal indult ellenállás igen hamar szervezett formát öltött.¹⁰ A különböző ellenálló szervezetek közül végül is az 1941 őszén alapított Nemzeti Ellenállási Front (EAM) bizonyult a legjelentősebbnek. Sikerét elsősorban annak köszönhetjük, hogy a politikai aktivitás hirtelen felerősödését nem csupán a nemzeti érzület fellángolásaként kezelte, hanem annak igen erőteljes szociális, társadalmi dimenzióira is felfigyelt.

A megszállás ugyanis paradox módon felszabadította a görög társadalmat a hagyományos politikai elit paternalista gyámkodása alól. A helyi közösségek tradicionálisan egy személyközi kapcsolathálózatra alapozott kliens–patronus viszonyrendszeren keresztül integrálódtak az országos politikába. A választók hagyományosan egy olyan piramis talapzatát alkották, melynek különböző szintjein a helyi kortesek, kijáró közvetítők, pártvezetők, csúcán pedig az adott körzet parlamenti képviselője helyezkedett el. A megszállás azonban politikai eszközeitől megfosztotta és tétlenségre kárhoztatta ezt az elitet. Sokan közülük külföldre menekültek. A piramis csúcsa eltűnt, a hierarchia felbomlott. A keletkezett vákuumban hihetetlen gyorsasággal létrejövő öntevékeny helyi szerveződések pedig az EAM nyújtotta kereteket töltötték fel. A felszabadulás előestéjén az EAM összes szervezetének együttes taglétszáma elérte az 1,5–2 millió főt, amit egy alig 7,5 milliós országban rendkívülinek kell tartanunk.¹¹

Egy ilyen méretű politikai tömegmozgalom megjelenése már önmagában is a korábbi erőviszonyok teljes átrendeződésével fenyegetett. Annál is inkább, mivel az EAM-on belül a kezdeményező és vezető szerep a kommunistáknak jutott. Annak a kommunista pártnak, mely a két világháború közötti időszakban sosem ért el 6 százaléknál jobb választási eredményt, s melynek a korábbi évek üldöztetései következtében a megszállás kezdetén a 2000 bebörtönzött mellett alig 200(!) szabadlábban lévő tagja volt. A taglétszám ezt követően néhány év alatt több százezerre növekedett, ami mindennél világosabban jelzi a bekövetkezett belpolitikai átrendeződés robbanásszerű gyorsaságát (lásd 2. ábra).

A helyzet sajátossága, hogy miközben az EAM-ban felnövekvő új nemzedék erősödő befolyásra tett szert a nemzeti ellenállás irányításában, ez alapjaiban kezdte ki a régi politikai elit hagyományos hatalmi pozícióit is. Figyelembe véve, hogy mindez a megszállók ellen kibontakozó fegyveres harc közepette zajlott, számítani lehetett arra, hogy a belpolitikai átrendeződésben előbb-utóbb döntő szerephez juthatnak a fegyverek is.¹²

Az EAM először 1943-ban keveredő fegyveres konfliktusba hazai vezéltársaival. A legtragikusabb összecsapásra azonban már a felszabadulást követően, éppen fél évszázada, 1944 decemberében Athénben került sor. Az emigrációból visszatért kormány csapatai és az EAM katonai szárnya, az ELAS fegyveresei között hetekig tartó harcoknak több halottja volt, mint az olasz és német intervenciók elleni háborúnak együttvéve. Az ország végzetesen kettészakadt, a fegyveres erőszak a mindennapok részévé vált. A megbékélési kísérletek kudarca, valamint a revansvágytól fűtött jobboldal terrorja 1945–46 folyamán baloldali partizánok ezreit kényszerítette vissza a hegyekbe. Többségük már csak önvédelemből is kénytelen volt folytatni a harcot, miközben az ország egyre mélyebben merült el

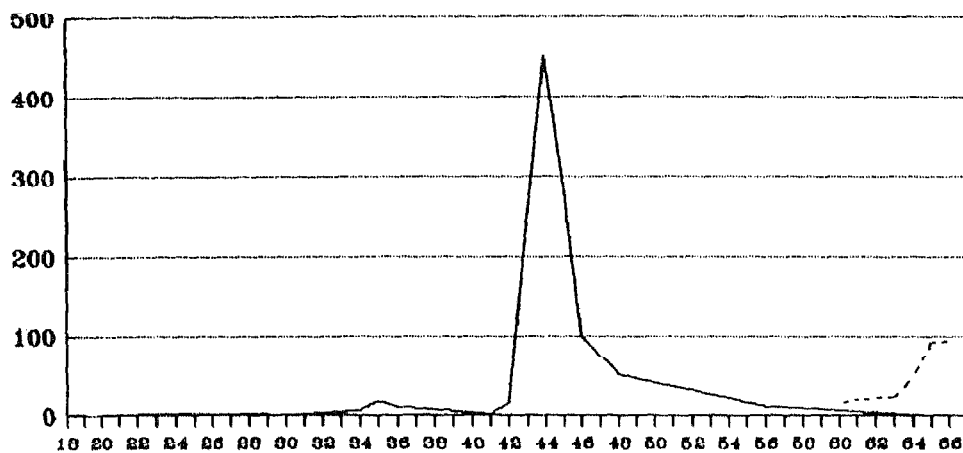
a 20. századi Európának az orosz és spanyolt követően harmadik legnagyobb polgárháborújába.¹³

Az 1946-tól 1949-ig tartó harcok folyamán a szembenálló felek között egy új, rendkívül mély törésvonal keletkezett, mely alapjaiban rendítette meg a két világháború közötti kétpólusú politikai pártstruktúrát. A polgárháború mindenekelőtt átalakította a baloldal arculatát. Új mártírokat, közösségi jelképeket teremtett, s a közös harcok emlékével alapozta meg egy születő politikai közösség "mi-tudatát". Jellemző az élmény erejére, hogy még azokban a társadalmi rétegekben és régiókban is, ahol a baloldal már több évtizedes erős befolyással rendelkezett, a polgárháború vált az elsődleges viszonyítási és hivatkozási alappá.¹⁴ Újdonság azonban a centrum megjelenése is. Ezt a venizelosi hagyományban gyökerező politikai tábor a baloldaltól a polgárháború szakadéka választotta el. Az új konfliktus frissessége és mélysége azonban azzal fenyegette, hogy a polgárháború győztesének oldalán egyszerűen beleolvad a Venizelos-ellenes hagyományt továbbvivő jobboldalba. Saját arculatának megőrzése érdekében ezért, jobbfelől, a Nemzeti Kettészakadástól eredő szembenállás szimbólumainak és emlékének fenntartásával igyekezett elhatárolni magát.

2. ábra

A Görög Kommunista Párt taglétszámának alakulása 1918–1966

(Forrás: Vernardakis, Chr. és Mavris, G. [1991:79])

Így jött létre tehát az az 1915–17-es Nemzeti Kettészakadásban, valamint az 1946–49-es polgárháborúban gyökerező háromszatú politikai rendszer, mely mind a mai napig – legalábbis 1990-ig biztosan – a görög politikai pártstruktúra legalapvetőbb jellemzője maradt. (Ennek sajátosságairól lásd Nicolacopoulos tanulmányát a jelen kötetben.) Az 1946–49-es polgárháborúnak a formálódó politikai struktúrát érintő utórezgései azonban az ötvenes évek legvégéig éreztették hatásukat. A kialakult politikai táborok folyamatos-sága ezért a pártstruktúra gyors és állandó átalakulásával, megújulásával járt együtt.

A két világháború közötti időszak meghatározó jelentőségű pártjai közül a Liberális Párt talpon maradt ugyan, de elvesztette régi befolyásának jelentős részét, köztük a kisázsiai menekültek támogatását, s csak Venizelos szűkebb pátriájában, Krétán volt képes megtartani egykori pozícióit. Kréta egyébként is tartósan megőrizte sajátos politikai arculatát. A politikai táborok pártokon átívelő folyamatos-sága szempontjából különösen figyelemre méltó, hogy a krétaiak a diktatúra bukása után 1974-ben frissen alakult PASZOK-ot első pillanattól a venizelosi tradíció örököseként fogadták el. Mindez alapvető jelentőségűnek bizonyult abban, hogy a PASZOK végül is diadalmaskodni tudott a centrum szavazóinak meghódításáért folytatott versenyben.

A sajátos krétai politikai hagyomány továbbélése szempontjából megvilágító erejűnek tarthatjuk azt a beszélgetést, melyet 1989 decemberében folytatott Konstantinos Mitsotakis, az Új Demokrácia, Andreas Papandreu, a PASZOK elnöke és Harilaos Florakis, a Görög Kommunista Párt főtitkára. A megjelent jegyzőkönyv tanúsága szerint miután a kormányalakítás elveiben gyors megállapodásra jutottak, a részletek kidolgozására egy munkabizottság felállításáról döntöttek. Ebbe Florakis pártjának egy krétai származású vezetőjét delegálta: – *Látom, krétait javasolsz* – figyelte fel erre a szintén krétai Mitsotakis. – *Igen, mi erősek vagyunk krétaiakban* – válaszolta a GKP főtitkára. – *Csak nem krétai vagy te is?* – kíváncsiskodott az Új Demokrácia vezére. – *Nem* – szölt közbe az addig hallgató Papandreu –, *régi Venizelos-ellenes családból származik*. Tudjuk meg egyúttal mi is, hogy a beszélgetésben Kréta nem csupán földrajzi, hanem politikai kategóriaként szerepelt.

Ami a Liberális Párt befolyásának ötvenes évekbeli visszaesését illeti, az jórészt a centrum táborán belüli balközép pártkezdeményezésnek köszönhető, mely megpróbálta a venizelosi tradíció radikális köztársasági szárnyát az EAM polgárelles népi radikalizmusával ötvözni. Átmeneti sikerek után ez a kísérlet 1952-ben ugyanúgy összeomlott, mint ahogy 1952-ben tűnt el a politikai porondról a Venizelos-ellenes tábor addigi vezető ereje, a Néppárt is. Mindkettő ugyanazon ok miatt. A mérföldkőnek számító 1952-es választásokat ugyanis egy új, 1951-ben alapított jobboldali párt, a Görög Tömörülés nyerte. Ez a Venizelos-ellenes tradícióban gyökerező párt volt az első tudatos kísérlet arra, hogy a Nemzeti Kettészakadásból származó politikai vízvonalat az 1946–49-es polgárháborúból fakadó ellentétnek rendeljék alá. Ezzel a programmal a Görög Tömörülés nemcsak a saját táborához tartozó nagy múltú Néppártra mért megsemmisítő vereséget, de sikerült befolyását az egykori venizelosi tábor, illetve a korábban bevezethetetlennek hitt Új-Vidék egy részére is kiterjesztenie. A vidék politikai szocializációs mechanizmusainak megértése szempontjából különösen fontos, hogy ez a folyamat alapvetően bizonyos liberális köpviselőknek az új pártba való át lépésével zajlott, akik új politikai közösségükbe a választóikat is magukkal tudták vinni. Ezen folyamat révén az ötvenes években a Régi-Görögország és az Új-Vidék politikai elkötelezettségének hagyományos különbsége fokozatosan eltűnt,

miközben e kulturális jellegű regionalizmus helyébe a város és falu funkcionális ellentéte lépett.¹⁵ A jobboldal több mint egy évtizedes folyamatos kormányzása idején a városok ellenében elsősorban az agrárnépesség elkötelezett támogatására számíthatott.

Legdinamikusabb támaszának azonban egy, az ötvenes évek elejére kialakult új középosztály bizonyult.¹⁶ A megszállás és a polgárháború különleges körülményei között ugyanis egy sajátos eredeti tőkefelhalmozás indult be, melynek során új vállalkozó csoportok foglalták el a két világháború közti polgári rétegek pozícióit. Már a megszállás kezdetén, az 1941–42 telén bekövetkezett éhínség idején megfigyelhető, hogy igen jelentős polgári ingó és ingatlan vagyonok áramlanak át az élelmiszerek feketekereskedelmét ellenőrző csoportok kezébe. Ez a háború alatt született új vállalkozó réteg a polgárháborút követően tovább erősödött. Ők voltak azon állami politika elsődleges kedvezményezettjei, amely a kommunista kihívásra egy nemzeti középosztály tudatos megteremtésének kísérletével válaszolt. A polgárháború győztesei ettől remélték a megrendült polgári rend helyreállítását és a tartós társadalmi stabilitás megteremtését. E program gazdasági bázisát azonban döntően nemzetközi források, többek között a Marshall-segély, teremtették meg. A kísérlet is csak azért sikerülhetett, mivel óriási, sokszor az éves nemzeti jövedelem felét is elérő összegekről volt szó. A nemzeti középosztály programjában és végrehajtásának módjában ugyanakkor a második világháború utáni görög társadalom egyik legmeghatározóbb jellemzőjét fedezhetjük fel. Mivel a fenti pénzek csak a görög állam közvetítésével juthattak el az érdekeltekhez, itt találjuk meg az állam és a magánvállalkozások máig fennálló kibogozhatatlan összefonódásának, valamint az állam fokozott gazdasági szerepvállalásának gyökereit.

Az 1952-től 1963-ig tartó görög ötvenes évek jobboldali államának legitimációja elsősorban a polgárháborúból fakadt. Ezért volt Görögország a második világháború után az egyetlen olyan állam Európában, amelyben kommunistának lenni nagyobb bűnnek számított, mint a fasiszta megszállókkal együttműködni. A jobboldal például már az 1954-es helyhatósági választásokon egy volt kollaboráns miniszter polgármesterségét támogatta. Kommunista elkötelezettségüket ezzel szemben a nemzeti ellenállás legkiemelkedőbb hőseinek sem volt hajlandó megbocsátani. Jól példázza ezt Manolis Glezos élettörténete, aki azzal, hogy 1941 májusában letépte az Akropoliszról a horogkeresztes zászlót, a nemzeti ellenállás nemzetközileg is legismertebb gesztusát hajtotta végre. Ez sem menti meg azonban attól, hogy az ötvenes években ne töltsön több évet száműzetésben és börtönben. Száműzetését tölti éppen akkor is, amikor 1951-ben képviselővé választják. A parlament persze mandátumát megsemmisíti. Néhány szabadon töltött év után, legközelebb már újságszerkesztőként, 1958-ban tartóztatják le, aminek egyébként érdekes magyar vonatkozása is van: a Szovjetunióban a bebörtönöztetése elleni nemzetközi tiltakozás jegyében 1959-ben portréját ábrázoló bélyeget adtak ki, mire a görög posta válaszul az 1956-os forradalom évfordulójára időzítve "Szabadságot a népeknek" felirattal Nagy Imre-bélyeget jelentetett meg.

A jobboldal egy évtizedes kormányzása alatt – az internálás intézményétől kezdve a feddhetetlenségi bizonyítványon keresztül a polgári szabadságjogokat korlátozó törvénykezésig – az állami eszközök teljes kellékét igénybe vette ahhoz, hogy a kommunista baloldalt politikai gettóba zárhassa. Ez a külső nyomás nyilván hozzájárult ahhoz, hogy a baloldal közösségi identitásudata a kilencvenes évekig folyamatosan fennmaradjon. A döntő azonban mégis a polgárháborúban kialakult belső szolidaritás volt. Ez a kohézió

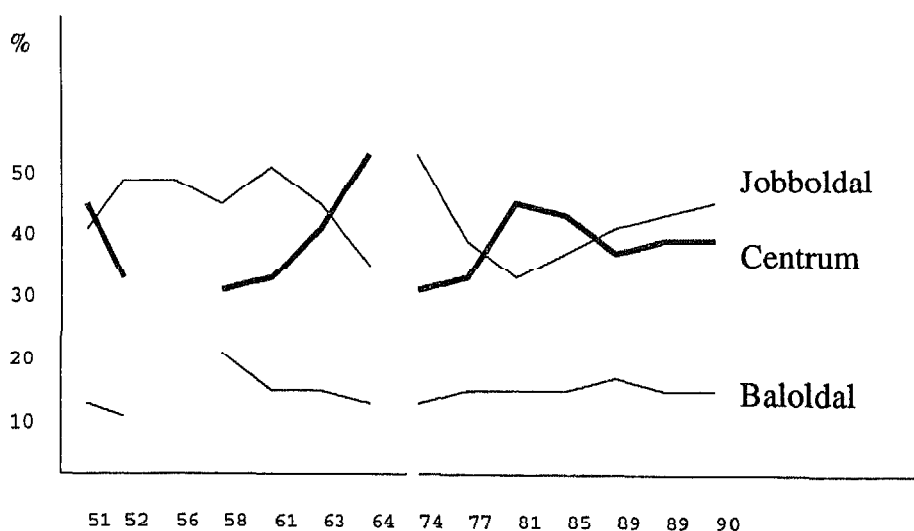
olyan erősnél bizonyult, hogy még 1952-ben sem szavaztak a kisebbségi rossznak számító centrum pártjaira, holott mindenki előtt világos volt, hogy a többségi választási rendszer miatt saját jelölt parlamentbe juttatására semmi esélyük. Nem is jutottak parlamenti képviselőhöz, ráadásul a jobboldalt is hatalomra segítették. Kaptak is érte éppen elég szemrehányást a centrumtól. Legutóbb, mint már említettük, 1985-ben a PASZOK-tól.

Az ötvenes évek vége felé egy pillanatra úgy tűnt, hogy a polgárháborúból kinőtt hárompólusú politikai struktúra egy bal–jobb típusú kétpólusú rendszer irányába mozdul el. A baloldal országosan a második, a városokban pedig a legerősebb politikai erővé vált. Ezt a polarizálódási folyamatot akasztotta meg a hatvanas évek elején a venizelosi tradíció folytatójaként jelentkező Centrum Unió megalakulása. Mivel a jobb- és baloldalt már korábban is egy-egy párt – egyfelől a Görög Tömörülés utódaként létrejövő ERE, másfelől az 1951-ben alapított EDA – képviselte, a Centrum Unió létrejöttével a hárompólusú rendszer nem csupán megszilárdult, de hárompártivá egyszerűsödött.

Így jött létre tehát az a hárompárti struktúra, melyhez a görög politikai rendszer az 1967-es katonai diktatúra okozta kényszerszünet után, a parlamentarizmus 1974-es helyreállítását követően visszatért. Az ekkor frissen alakult pártok, a jobboldali Új Demokrácia, a centrista PASZOK és az újból legalizált GKP, a hatvanas évek pártjainak egyszerűségi leszármazottai, s ennyiben sok évtizedes hagyomány mai folytatói. Olyan politikai táborokat képviselnek, amelyek kialakulása az országot egykor mélyen és tartósan megosztó polgárháborús konfliktusokhoz (1915–17, illetve 1946–49) kötődik. A közös harcok emléke, s az ebből fakadó "mi érzés" ezért stabilitásuk legfőbb – a politikai programok és társadalmi bázisok ilyen hosszú időtartamon belül szükségszerű változását is ellensúlyozó – forrása (lásd 3. ábra).

3. ábra

A három nagy politikai tábor választási befolyása a polgárháborútól napjainkig

Legalábbis így volt ez az 1990-es választásokig. Az 1993-as októberi parlamenti választásokon azonban egy új jobbközép politikai formáció, a Politikai Tavasz sikeres bemutatkozása, valamint a baloldal kettészakadása s együttes befolyásának csökkenése a régi politikai táborok lassú felbomlását, a közös harcok emlékéből táplálkozó belső kohézió gyengülését sejteti. Annál is inkább, mivel igazán nagy tömegeket megmozgató politikai harcokra utoljára a hatvanas évek első felének polgárjogi küzdelmeiben került sor. A megelőző évtized gyors gazdasági fejlődésének következtében Görögország egy elmaradott vidéki agrártársadalomból városi szolgáltató társadalommá vált. Ezen új városi társadalmi rétegek az ország demokratizálásának reményében a venizelosi hagyományokban gyökerező Centrum Unió mögött sorakoztak fel. Az ő reményeik emelték az addig nem túl sikeres Georgios Papandreu a "demokrácia atyjaként" egy karizmatikus vezér magaslataiba, s az ő csalódásuk tette máig emlékezetessé Konstantinos Mitsotakis, a Centrum Unió kormányának bukásához vezető "pártütését".

A közeljövő tendenciái ma még bizonytalanok. Természetesen nem zárhatjuk ki teljesen annak lehetőségét, hogy az esetleges jövőbeni politikai konfliktusok a régi politikai táborok identitástudatának ismételt felerősödéséhez vagy akár új táborok születéséhez vezetnek. Pillanatnyilag valószínűbb azonban, hogy a pártelkötelezettségek szempontjából a politikai táborok identitástudata mellett vagy helyett a jövőben felértékelődik egy másik, mint láttuk, eddig is folyamatosan jelenlévő – s állandóssága mellett is meglepő rugalmasságról, alkalmazkodó képességről tanúskodó – tényező, a kliens–patronus viszonyrendszer szerepe.

E viszonyrendszer múlt századi gyökereit *Tsoukalas*, hagyományos vidéki formáit *Damianakos* és modern mai változatát *Spanu* itt következő tanulmányai mutatják be.

Jegyzetek

1. Fokasz, N. (1991): "Hullámzó pártharcok – tartós erőviszonyok. Politikai hétköznapiak Görögországban." *Társadalmi Szemle*, 10. 73–82.
2. Dakin, D. (1989): *I enopiisi tis Elladas 1770–1923*. Morfotiko Idrima Ethnikis Trapezis, Athén.
3. Mavrogordatos, G. (1988): *Venizelizmos ke astikos eksiqhronizmos*.
4. Mavrogordatos, G.: *Meletes ke kimena gia tin periodo 1909–1940*. Sakkula, Athén-Komotini.
5. Ikonomu, N.: "I dio genikes ekloges tu 1915" in: Veremis, Th. és Gulini, G. (szerk.): *Elefterios Venizelos Kinonia- Ikonomia-Politiki stin ephi tu*.
6. Mavrogordatos, G. (1983): *Stillborn Republic. Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922–1936*. Berkely.
7. Dafni, Gr. (1974): *I Ellas metaxi dio polemon 1923–1940*. Ikaros, Athén, 1974.
8. Lásd 4. jegyzetet.
9. Petropulos, I. A. (1984): "Ta ellinika paradosiaka kommata kata tin periodo tis katohis." In: Iatridis, G. O. (szerk.): *I Ellada sti dekaetia 1940–1950*. Themelio, Athén.
10. Chondros, I. L. (1984): "I elliniki antistasi 1941–1944, Epanektimisi". In: Iatridis, G. O. (szerk.): *I Ellada sti dekaetia 1940–1950*. Themelio, Athén.
11. Vernardakis, Chr. és Mavris, G. (1991): *Kommata ke simmahies stin prodiktatoriki Ellada*. Exantas, Athén.

12. Iatridis, G. O. (1984): "Emfilios polemos, 1945–1949: ethniki ke diethnis paragondes." In: Iatridis, G. O. (szerk.): *I Ellada sti dekaetia 1940–1950* Themelio, Athén.
13. A Boszniában jelenleg még folyó polgárháború pontos méreteiről nincs tudomásunk, ezért a fenti sorrendben nem vettük figyelembe.
14. Nicolacopoulos, I. (1985): *Kommata ke vuleftikes ekloges stin Ellada 1946–1964*. EKKE, Athén.
15. Lipset, S. M. és Rokkan, St. (szerk.) (1967): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York–London.
16. Vergopoulos, K. (1984): "I Sigrotisi tis neas astikis taksis, 1944–1952." In: Iatridis, G. O. (szerk.): *I Ellada sti dekaetia 1940–1950*. Themelio, Athén.